

ГРОМАДЯНСЬКА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНЦІВ ЯК БАЗОВА ЗАСАДА ЯКІСНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Братасюк Марія Григорівна

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії*

*Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Тривалий час проблема трансформаційних змін в національній правовій системі зводилася і нині продовжує зводитися до змін законодавства та реформи правових інституцій. Проте цей підхід не дає бажаного ефекту, якихось відчутних позитивних змін в правовій сфері українців так і не відчули. Тотальне порушення прав людини так і залишилося нормою життя в нинішній Україні. Очевидно, сам цей підхід або є недостатнім, або ж взагалі є помилковим. Очевидно, реформатори, плануючи реформування правової системи, мислили її лише як сукупність законодавства та правових інституцій, які потребують змін, тому і взялися за ці зміни. Нині бачимо, що з того нічого не вийшло не лише тому, що ці зміни зроблено камуфляжно, дуже поверхово, формально, замість глибинного реформування. Але ще й тому, що десь збоку, на периферії залишився стрижень національної правової системи – українська людина, суб'єкт права. І та людина, яка працює в різних правових інституціях, тобто, фахівці-правники, і та, на кого спрямовують свій вплив правові інституції – людина-громадянин, суб'єкт права. Змінити вивіску і форму – ще не означає змінити світогляд і мислення, а виявляється, що без цього це реформування буде поверховим і тому неефективним.

Проблема формування людини як реального суб'єкта права є складною і вимагає чимало зусиль і держави і громадянського суспільства, а також часу. Але вона дуже важлива для повноцінного правового розвитку, тому вирішення її має здійснюватися вже без зволікань. Люди є найбільшим багатством будь-якої держави, вони вирішують все в усіх сферах людського буття, правова сфера не є винятком. Задекларувати людей суб'єктами права просто, навіть в тоталітарну радянську епоху це було декларовано. Але сформувати реально зрілих суб'єктів права, які стануть запорукою правового розвитку суспільства – це складна комплексна проблема. Правова держава постає не тоді, коли нормативні акти плодяться безупинно і всі прокурори із суддями сидять на своїх робочих місцях, а тоді, коли громадяни відбулися як реальні учасники правового життя, коли вони визнали і присвоїли право як особисту цінність, коли вони мислять іншого поряд себе рівноцінним собі. Це, мабуть, найскладніше в правовій сфері, це складніше, аніж написати закон чи ухвалу суду.

Правова ідентичність – це усвідомлення людиною себе як активного учасника правового життя своєї держави, усвідомлення своєї правової totoжності, правової усталеності та правосвідомості. Загалом ідентичність людини має соціальний аспект, окрім особистісного, – мовиться про відчуття своєї приналежності до певної спільноти: нації, народу, виробничого колективу і т.п. Ідентичність – це вислід ідентифікації на засадах дії механізмів порівняння себе з іншими, ототожнення з ними та розрізнення. Правова ідентичність – це відчуття своєї приналежності до національного правового життя, національної правової системи, правової культури. Індивід усвідомлює свої особистісні правові якості, коди та стереотипи правового мислення, способи правової поведінки. Він створює власний суб'єктивний, унікальний, цілісний образ свого «я» як результат свого власного правового життя. Правова ідентичність – це вислід нашого власного вибору – національного права, національного правової практики, національної правової культури тощо.

Правова ідентичність не є субстанцією, вона є, радше, процесом, динамікою, вона феноменальна. Це духовно-душевна напруга, яка є для людського буття дуже значимою. Будучи такою, вона вимагає людських зусиль. Зріла, розвинена правова ідентичність, дозволяє людині зберегти свою тожсамість, самовизначатися, стати зрілою особистістю, бути відповідальною за право, за себе, за інших довкола себе, за свою країну.

Але правова ідентичність залежить від такого чинника як громадянська ідентичність. Ці дві ідентичності взаємозалежні, одна іншу зумовлюють та розвивають. Людина, байдужа до національного права, зневажає його, порушує його вимоги, як правило, є і незрілим громадянином. І навпаки – недо-громадянин – це водночас людина, що не відбулася і в правовому сенсі, не реальний, а лише формальний суб'єкт права.

1. На жаль, до недавнього часу в Україні мешкало чимало людей, байдужих до Української держави, українського права, української культури. Всі десятиліття нашої незалежності зросійщені українці свідомо зневажали українську мову, чинну Конституцію України, паспорт України, національні цінності тощо. Будучи національно несвідомими, тобто, не сформувавши української національної ідентичності, вони подекуди відверто боролися про Україну та українства, поширювали цінності та наративи «руського міра». Виразним свідченням цього була Революція Гідності, як організований спротив свідомої частини українських громадян зросійщеній владі і її такій же соціальній базі, яку складали зросійщені українці. Історія незалежної України добре засвідчує, наскільки небезпечною може бути масова втрата населенням держави національної та громадянської ідентичності. Україна як держава десятиліття тому була демонтована зросійщеною владою і тією частиною зросійщеного населення, яке цю владу підтримувало, недо-громадянами України.

2. Ситуація змінилася, на жаль, лише із повномасштабним вторгненням путінської Росії на українські терени. Чимало зросійщених українців на власному досвіді пересвідчилися, що таке московський

фашизм, відчули його людиноненависницьку суть. Чимала частина нашого населення з південної та східної частини України, втративши рідних, домівки, майно тощо почали усвідомлювати, що треба визначитися в національному, громадянському, правовому плані. Бути зрілим громадянином – означає відчувати свою приналежність до держави Україна, до українського народу, до української культури, національних цінностей. Це означає зробити свідомий вибір на користь держави України. Це означає бути частиною українства, втілювати його, захищати його у всіх проявах. Громадянська самоідентифікація необхідна як для самої людини, так і для суспільства, держави, народу.

Загалом ідентичність (*identicus* – тотожний, *ficatio* – здійснення, втілення) як статика – це результат процесу ідентифікації, який ґрунтується на механізмах порівняння себе з іншими, розрізнення та ототожнення. Проте, ідентичність можна і треба мислити як систематичну духовно-інтелектуальну напругу, процес, активність, динаміку екзистенціалів тощо. Людина свою ідентичність формує, творить, стверджує, зіставляючи свої способи поведінки, порівнюючи думки, погляди, своє сприйняття дійсності з іншими людьми, ототожнюючи себе з іншими, чи відрізняючи себе від інших на основі якихось критеріїв або властивостей. Ідентичність людини формується як безперервний процес сумування, синтезування різних ідентифікаційних станів, процесів ідентифікації, в результаті яких відбувається усвідомлення нею своїх особистісних рис, особливостей характеру, вчинків, способів поведінки. У підсумку особа створює цілісний унікальний образ себе самої як результат здійснення власного буття. Творення своєї ідентичності – це вияв людиною «турботи про себе» (М. Фуко).

Громадянська ідентичність водночас є і особистісною, і соціальною. Громадянська самоідентифікація передбачає уявлення людини, її погляди, сприйняття, присвоєння, привласнення людиною культури та історії певного народу, його мови, державності тощо. Знання про політичний вимір буття певного народу, усвідомлення місця цього народу, його держави в історії загалом, сприйняття його державно-політичних цінностей, дотримання відповідних норм та стандартів життя, усвідомлення себе в цьому конкретному політичному просторі, самовіднесення себе до даного народу як політичної спільноти, дослідження своєї громадянської ролі в конкретному громадянському суспільстві тощо – це важливі віхи здійснення громадянської самоідентифікації.

Якщо людина є представником титульної нації, яка створила конкретну державу, вона, ідентифікуючись в національному плані, паралельно формує себе і в громадянському. Відчуті свою приналежність до даного народу і його держави для неї не складає труднощів, це відбувається найчастіше спонтанно. Їх громадянська самоідентифікація складається як цілісний феномен, оскільки включає в себе глибинно-психічний рівень і інтелектуальний, тобто, є єдністю психічно-душевного виміру людського буття і інтелектуально-теоретичного. Але нинішні суспільства і держави

полінаціональні, представники інших націй теж набувають статусу громадянина, формують свою громадянську ідентичність. Найчастіше їм властива неповна громадянська ідентичність, оскільки вона виражена лише на інтелектуальному рівні. Людина на рівні здорового глузду, на інтелектуально-теоретичному рівні усвідомлює свою приналежність до певної спільноти, але не більше, суб'єктивно відчуття цієї приналежності може не бути. Хоча, по мірі того, як людина здійснює свою громадянську місію, набуває досвід співжиття у конкретній державі та громадянському суспільстві, переживає цей досвід, її громадянська самоідентифікація поглиблюється, проникає на психічно-душевний рівень суб'єктивності, де формується відчуття приналежності до даного народу, громадянського суспільства, держави. Це корисно і для особистості, бо вона може краще вдосконалити себе, ствердити, здійснити, отримати визнання, розкрити у цій взаємодії із громадянським суспільством та державою, знайти сенс життя. Це, безумовно, корисно і для народу, бо чим активніші громадяни, які його складають, тим інтенсивніша громадська творчість, наслідком якої має бути спільне благо.

Мати паспорт держави України ще не означає бути свідомим громадянином. На жаль, українське громадянство отримали і нині нерідко отримують люди, які на нього не заслуговують. Це чисто декларативне громадянство, користі від якого наш народ немає жодної. Частіше буває навпаки – шкоди більше, ніж користі. Нам, народові і владі, не зайво було б краще усвідомити, що громадянство – це не привілей, а найперше обов'язок і відповідальність. Бо лише відповідальні громадяни можуть наполегливо дбати про свій народ і державу, здійснювати якісні трансформації суспільного життя, національної політики, економіки, національного права, освіти тощо.